

HALÁSZ IVÁN

A NEMZETISÉGI NYELVHASZNÁLATI JOGOK A CSEHSZLOVÁK KÖZJOGI PROVIZÓRIUM IDEJÉN

A KORÁBBI JOG RECEPCIÓJA ÉS ÚJ SZABÁLYOK
1918 ÉS 1920 KÖZÖTT*

A csehszlovák állam születése

Az első Csehszlovák Köztársaság az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús veresége és az azt követő összeomlása következtében jött létre. Az új állam eszmei megalapozásában és a külföldi nagyhatalmak általi elismerésének folyamatában a Tomáš Garrigue Masaryk által vezetett külföldi emigráció játszott központi szerepet. A helyszíni hatalomátvételt azonban nem lehetett Párizsból, illetve Washingtonból lebonyolítani. Ahhoz mindenképpen szükség volt a Prágában, illetve a többi nagyobb városban működő politikusokra és igazgatási szakemberekre. Azok pedig 1918 nyarától kezdve a Csehszlovák Nemzeti Bizottságban tömörültek.

A Nemzeti Bizottság legfőbb feladata a lehetőleg legbékésebb hatalomátvétel megszervezése volt az arra leginkább alkalmas időpontban. Addig pedig őriznie kellett a nemzeti egységet és az osztrák államhatalommal szemben a tárgyalási hajthatatlanságot.¹ A bizottságba csak azok a pártok kerültek be, amelyek az 1911. évi birodalmi tanácsi választásokon legalább a szavazatok egy százalékát megszerezték. Ennek megfelelően a szociáldemokraták 10, az agráriusok és az államjogi nemzeti demokraták 9–9, továbbá a cseh nemzeti szocialisták² és néppárti katolikusok 4–4, valamint a realisták³ és az ócsehek⁴ 1–1 helyet kaptak.⁵

* A tanulmány a NAKI II DG 18PO20VV064 projekt támogatásával készült.

¹ PEROUTKA, Ferdinand: *Budoványi státu*, I. LN, Praha, 1991, 12. p. (Reprint kiadás; a mű négy kötete eredetileg az 1920-as években jelent meg.)

² Ez a politikai formáció a nacionalistább érzelmű szocialistákból állt, de semmi köze nem volt a későbbi német nemzetiszocializmushoz. Ehhez a párthoz csatlakozott később Edvard Beneš külügyminiszter is.

³ A realisták a cseh politikai élet kis létszámú, de befolyásos progresszív (szociális reformista) értelmiségi csoportját képviselték. Az első világháború előtt Masaryk volt az egyik leginkább meghatározó képviselőjük.

⁴ Az ócsehek képviselték a 19. század második felében a cseh liberalizmus konzervatív mérsékelt szárnyát. Később azonban a nacionalista liberális ifjúcsehek kerekedtek felül, az ócsehek marginális kispárttá váltak.

⁵ PEROUTKA: *i.m.*, 13–14. p.

A Nemzeti Bizottság hosszú évekre *bebetonozta* a cseh politikai pártokat és azok logikáját a csehszlovák közéletbe. A pártok szerepét az is erősítette, hogy a bizottsági tagokat az előbb említett arányos megosztási elv alapján az egyes pártok vezető szervei delegálták, és ezek a helyek mindvégig a pártvezetők kezében maradtak. Már ekkor tapasztalható volt az a szoros kapcsolat a pártok vezetése és a képviselők között, amely aztán végigkísérte az első Csehszlovák Köztársaságot. Fokozatosan teret hódított az a nézet, hogy a képviselői mandátumok sorsa felett ténylegesen a pártok diszponálnak.⁶ Ez a későbbi forradalmi, majd rendes nemzetgyűlésben is így működött.

A Nemzeti Bizottság azonban túl nagy szervnek bizonyult a fordulat végrehajtásához. Egy 38 főből álló testület forradalmi időkben ugyanis nem lehet alkalmas arra, hogy operatíván készítsen elő és vezényeljen le egy államfordulatot. A szervezők ezért a tényleges operatív hatalmat az elnökség kezébe helyezték, amelynek elnöke Karel Kramář lett, az alelnöki tisztséget először a tapasztalt agrárius politikus, Jan Švehla, később pedig a nemzeti szocialista⁷ érzelmű Václav Klofáč töltötte be. Az ügyvezető titkár František Soukup szociáldemokrata politikus volt. Az október végi fordulatot végül négyen (Švehla, Soukup, valamint Alois Rašín és Jiří Stříbrný) vezényelték le, míg a többiek a bécsi kormány engedélyével Genfben tárgyaltak a csehszlovák ideiglenes kormánnyal.

Ez a csoport egészült ki az 1918. október 28-i fordulat napján Vavro Šrobár szlovák politikussal, aki már régóta Masaryk szellemi befolyása alatt állt. Az orvos végzettségű Šrobár a szlovák érdekek képviselőjeként érkezett Prágába éppen eznapi. A neve tehát már ott szerepelt a legtöbb fontos államalapító dokumentumon, az előbb említett Švehla, Rašín, Soukup és Stříbrný neve mellett. A jelenlétére nagy szükség volt, mert a Nemzeti Bizottság hivatalosan a csehszlovák nemzet nevében cselekedett, mindezt viszont anélkül, hogy a szlovákok aktívan bekapcsolódtak volna a szervezet tevékenységébe. Eleinte emiatt néhány cseh szlovakofil személyiség képviselte a szlovák érdekeket a bizottságban.⁸

A Nemzeti Bizottság politikailag teljesen alárendelődött a külföldi emigrációban működő Csehszlovák Nemzeti Tanácsnak,⁹ amely elméletileg az összes külföldi cseh (és részben szlovák) szervezetet volt hivatott összefogni azzal a céllal, hogy meggyőzzék az antantot az Osztrák–Magyar Monarchia

⁶ *Uo.*, 15. p.

⁷ Ismét hangsúlyozom: a két világháború közötti cseh nemzeti szocialisták nem voltak azonosak a német nációkkal. Inkább a szocialista pártok nacionalista érzelmű jobbszárnyát képviselte ez a mozgalom, amely viszonylag népszerű volt a kispolgári és hivatalnoki rétegek körében.

⁸ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*, AEP, Bratislava, 1997, 55. p.

⁹ E szerv előzménye volt az 1916-ban alapított Cseh Nemzeti Komité.

szétverésének szükségességéről.¹⁰ A tanácsá történő átalakulást megelőzően a komité-tagok azzal számoltak, hogy továbbra is a „cseh” melléknév fog szerepelni a tanács nevében, de az USA-ban működő és fokozatosan a csehszlovák ügy mögé felsorakozó Szlovák Ligát képviselő Štefan Osuský fellépése nyomán a Nemzeti Tanács már hivatalosan is csehszlovák szervként jött létre.¹¹ A Csehszlovák Nemzeti Tanács szerezte meg 1918 nyarán a francia, brit, majd az amerikai kormány politikai elismerését. Ezt követően Masaryk 1918. szeptember 26-án egy külföldi ideiglenes csehszlovák kormány létrehozása mellett döntött, amelynek Masaryk lett az elnöke, Edvard Beneš pedig a külügyminiszteri, Milan Rastislav Štefánik tábornok a hadügyminiszteri teendőket látta el. Ezáltal az akció legfelsőbb vezetésében nagyjából megvalósult a csehek és a szlovákok közötti arányosság, Štefánik ugyanis Franciaországban élő szlovák volt.¹²

Az első közjogi aktusok

Részben ezen szervezeti kettőség miatt kétszer került sor a csehszlovák állam deklaratív kikiáltására – először a külföldi kormány nevében, másodszor pedig az otthoni ellenállók részéről. Mindkét deklaráció az osztrák kormány, illetve kormánytagok konkrét lépéseire reagált, hiszen a csehszlovák állam intézményi létrejötte alapvetően az osztrák–magyar államiság összeomlásának volt a következménye. Először a külföldön tevékenykedő ideiglenes kormány lépett, amely mégiscsak könnyebben nyilatkozott ezekben a kérdésekben. Az ideiglenes kormánynak az 1918. október 18-i washingtoni deklarációját – a hármas miniszteri aláírás és a párizsi keltezés ellenére – végsősoron az USA-ban tartózkodó Masaryk az ottani munkatársaival együtt dolgozta ki.¹³

A deklaráció eleve elutasította a Monarchia föderalizálásának osztrák tervét, és egyúttal befolyásolni akarta az USA-t, milyen választ adjon az Osztrák–Magyar Monarchiának. Emiatt olyan szellemben fogalmazódott meg, amely szimpatikus lehetett az amerikai politikai filozófián nevelkedett füleknek. Arra hivatkozott, hogy a csehek annak idején önként hívták meg trónra a Habsburgokat, ezért ugyanezen az alapon jogosultak detronizálni is őket. Továbbá hivatkozott Woodrow Wilson elnök elveire is, amelyekre a csehszlovák akció is támaszkodott. A deklaráció a következő patetikus mondatot is tartalmazta: „Mi, Komenský nemzete, nem tehetünk mást, csak azt, hogy

¹⁰ RYCHLÍK: *i.m.*, 45. p.

¹¹ OSUSKÝ, Štefan: How Czecho-Slovakia was born, In.: KIRSCHBAUM, Jozef (ed.): *Slovakia in 19th and 20th Century*, Slovak World Congress, Toronto, 1973, 86–87. p.

¹² Ő még az első világháború előtt lett francia állampolgár. A többi említett vezető a világháború előtt osztrák állampolgár volt.

¹³ PEROUTKA: *i.m.*, 35–38. p.

elfogadjuk azokat az elveket, amelyeket az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat tartalmaz, továbbá Lincoln elveit és az emberi és polgári jogok deklarációját.” A deklaráció jelezte továbbá, hogy a létrejövő csehszlovák állam a szabadságjogokon és az általános választójogon alapuló köztársaság lesz, amely megvalósítja az állam és egyház különválasztását, a gazdasági és szociális reformokat, biztosítja a nők egyenjogúságát, garantálni fogja a kisebbségek arányos képviselétét és külön jogait, továbbá megvalósítja a parlamentáris kormányformát, megszünteti a nemesi előjogokat, és milícia-alapon fogja működtetni a hadseregét.

A Nemzeti Bizottság 1918. október 28-i aktusai és megnyilatkozásai enélkül jóval rövidebbek és pragmatikusabbak voltak. A bizottság október utolsó napjaiban már egyáltalán nem működött titkos illegális szervként. Ennek megfelelően október 25-én delegációt küldött Genfba, azzal a céllal, hogy tárgyaljon a külföldi ideiglenes kormány képviselőivel. Bármilyen meglepő, de ez a delegáció a bécsi kormánytól kapott kiutazási útlevelet, ami lényegében az akció hivatalos elismerésével ért fel.¹⁴ Október 28-a abban az évben hétfőre esett, de a fordulat forгатókönyve már a hétfőgőn elkészült. A hétfő reggeli utcai lavinát ifj. Andrassy Gyula közös osztrák–magyar külügyminiszter válaszának sajtóban való megjelentetése indította el, amelyet mindenki a Monarchia kapitulációjaként értelmzett. Az osztrák hatóságok és a csehszlovák államalapításra készülő politikusok azonban ebben nem voltak teljesen biztosak, ezért mindkét fél megőrizte óvatosságát s az abból fakadó egyfajta előzékenységet és kooperativitást. A hatalomváltásban érdekelteket mindkét oldalon leginkább egy dolog izgatta – nehogy az események kicsúszzanak a megfontolt politikusok és hivatalnokok kezéből, és ne kerüljön sor a forradalmi spontaneitásból fakadó atrocitásokra és zavargásokra. A csehszlovák állam első törvényének kiadását kíséző függetlenségi nyilatkozat is emiatt a pátosz helyett a nyugalomra intő felhívásokat tartalmazott, hiszen másként „a felszabadítóink, Masaryk és Wilson csalódnának bennünk”.¹⁵ Ez a fordulat szó szerint bekerült a deklarációba.

A csehszlovák önállóság kikiáltására este hat óra után került sor. A Nemzeti Bizottság akkor adta ki a Csehszlovák Köztársaság első törvényét, amely utóbb az új állam alapvető jogi normájának számított. Sőt ezzel a törvénnyel vette kezdetét az első csehszlovák közjogi provizórium. Ez a törvény egy napon született a Csehszlovák Nemzeti Bizottság által kiadott csehszlovák függetlenségi deklarációval, amely főleg azért érdekes, mert a szövegének körülbelül kétharmada – a forradalmi dokumentumokhoz képest némileg rendhagyó módon – nyugalomra és a fennálló törvényeknek megfelelő, jog-

¹⁴ *Uo.*, 59. p.

¹⁵ GRONSKÝ, Jan: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914–1945*, UK v Praze – Nakl. Karolinum, Praha, 2005, 38. p.

követő magatartásra próbálta inteni a lakosságot. A deklarációnak és a törvénynek ugyanis egyaránt ugyanaz volt a célja: a békés és folytonos átmenet nevében hidat teremteni a régi és az új jogrend között.

Az önálló csehszlovák állam megszületéséről szóló, később 1918. évi 11. számú törvényként híressé vált recepció törvény emiatt a következő fordulattal kezdődött: „Az önálló csehszlovák állam életre kelt. Annak érdekében, hogy megőrzésre kerüljön az eddigi jogrend és az új állapot közötti összefüggés, továbbá azért, hogy elkerüljük a zavargásokat és szabályozzuk az új államéletbe való zavartalan átmenetet, a Nemzeti Bizottság, mint a végrehajtó állami szuverén szerv, a csehszlovák nemzet nevében elrendeli a következőket: I. cikk. A csehszlovák állam államformáját a Nemzetgyűlés a Párizsban székelő csehszlovák Nemzeti Tanáccsal való egyetértésben határozza meg mint a nemzet egyöntetű akaratát kifejező szervek. II. cikk. Minden eddigi tartományi és birodalmi törvény és rendelet ideiglenesen érvényben maradnak. III. cikk. Minden önkormányzati, állami, megyei hivatal, továbbá minden állami, tartományi, járási, megyei és községi intézmény alárendelődnek a Nemzeti Bizottságnak, és egyelőre ideiglenesen az addig hatályos törvények és rendeletek alapján járnak el.”¹⁶

Ezzel a szöveggel a törvény némileg megelőzte a konkrét helyzetet, hiszen a vidéki hivatalok jelentős része még nem engedelmeskedett a Nemzeti Bizottságnak. Mindenesetre ezzel egyfajta jogalap teremődött meg a békés átmenetre, legalábbis a cseh tartományokban. A csehszlovák államba került, de a közelebről még meg nem határozott Szlovákiában pedig alig fejthetett ki komolyabb hatást, és terminológiailag is alig gondolt a helyi szervekre. Főleg a megyékre való utalás lehetett az, ami a szlovák területekre vonatkozott. Ezzel tehát a csehszlovák állam csak *de iure*, nem pedig *de facto* alakult meg.¹⁷ A jogszabály továbbá semmit sem mondott a Habsburgok jogállásáról és hallgatott a detronizációról.

Az akkori állapotokra jellemző, hogy a hivatalos közlönyben¹⁸ a törvény némileg módosított szöveggel jelent meg 1918. november 6-án, mint amilyen formában azt kihirdették október 28-án. A közlönyben ugyanis „a nemzet egyöntetű akaratát” megtestesítő olyan szervként, amely gyakorolja is az állami szuverenitást, már csak a Nemzeti Bizottság szerepelt. A felsorolásból finoman kiesett a párizsi Nemzeti Tanács, amely közben az első ideiglenes csehszlovák kormányra alakult át. A kihirdetett szöveg I. cikke tehát a következőképpen hangzott: „A csehszlovák államformát a Nemzetgyűlés fog-

¹⁶ A törvény szövegét egyébként az október 27-éről 28-ára virradó éjszaka fogalmazta meg Alois Rašín, aki később az új állam pénzügyminisztere lett. Rašín volt az első csehszlovák miniszter, aki később egy merénylet áldozata lett. A pontos cseh szövegét L.: GRONSKÝ: *i.m.*, 40. p.

¹⁷ PEROUTKA: *i.m.*, 80–81. p.

¹⁸ Úřední sbírka č. 11/1918 Sb. z. a n.

ja meghatározni a Párizsban székelő csehszlovák Nemzeti Tanáccsal egyetértésben. A nemzet egyöntetű akaratát kifejező szerve és egyben az állami szuverenitás végrehajtója a Nemzeti Bizottság.” A Nemzeti Bizottság hatáskörbővítését és kizárólagossá tételét valamivel később az egyik akkori főszerplő, Soukup a célszerűséggel és a forradalmi szükségszerűséggel magyarázta. Akkor ugyanis nagyon nehéz volt a kapcsolattartás egy olyan külföldi kormánnyal, amelynek elnöke Amerikában, hadügyminisztere Szibériában és külügyminisztere Párizsban tartózkodik.¹⁹

Az első csehszlovák törvény a törvényhozó és végrehajtó hatalom egységét vallotta. Az államforma szempontjából pedig az állami diszkontinuitás elvéből indult ki, hiszen formálisan szakított az osztrák–magyar államisággal. A jogrendszer vonatkozásában viszont inkább az anyagi jogi kontinuitás platformján állt, és egy perccet sem kívánt úgy hagyni, hogy abban ne legyenek érvényes és hatályos jogi normák.²⁰ Miután a megszűnő Monarchia jogrendszere is duális (dualista) volt, ezt a sajátosságot megőrizte a Nemzeti Bizottság törvénye is, amelyet egyébként az új állam legelső alkotmányos dokumentumaként is lehetett értelmezni.²¹

A független csehszlovák állam kikiáltása, illetve a recepció jogi norma megszületése és az első ideiglenes alkotmány elfogadása, illetve kihirdetése között alig telt el két hét. Az első ideiglenes alkotmányt 1918. november 13-án bocsátotta ki a Nemzeti Bizottság.²² A bizottság elnöksége az 1918. október 28. és november 13. között kormányként, plénuma pedig parlamentként működött. Az ideiglenes alkotmány a Nemzeti Bizottságot „Ideiglenes (Forradalmi) Nemzetgyűléssé” alakította át.²³

Az új provizórikus alkotmány tehát nagyon gyorsan készült. Maga a szövegezés két és fél napot vett igénybe. Részben ebből fakadtak azok a hiányosságok, amelyeket később sokan felrőttak ennek a dokumentumnak. A másik ok viszont másban rejlett: legtöbbször ugyanis azt hitték, hogy az általam rohamtempóban elfogadott dokumentum csak néhány napig-hétig lesz hatályban, mert nemsokára összeül a választók igazi akaratát tükröző nemzetgyűlés. Emiatt sokan hajlamosak voltak jóindulatúan elnézni a második közjogi provizórium kisebb-nagyobb hiányosságait. Ha viszont figyelmesen elolvasták volna az ideiglenes alkotmány rendelkezéseit, akkor rájöhettek volna arra, hogy a végleges alkotmányozás menetrendje némileg más lesz. Az ideiglenes alkotmányos dokumentum 4. cikke ugyanis kimondta, hogy a Nemzeti Bizottságból átalakult ideiglenes nemzetgyűlés addig fog működ-

¹⁹ PEROUTKA: *i.m.*, 82. p.

²⁰ PAVLÍČEK, Václav et kol.: *Ústavní právo a státověda II. díl. Ústavní právo České republiky*, Leges, Praha, 2011, 34. p.

²¹ *Uo.*, 35. p.

²² L.: 37/1918 Sb. z. a n.

²³ PAVLÍČEK: *i.m.*, 37–38. p.

ni, amíg az új alkotmány alapján össze nem ül a szabad választásokon megszavazott *igazi* nemzetgyűlés.²⁴ Ebből pedig világosan következik az, hogy a végleges alkotmány még az első szabad választások előtt fog megszületni, azaz az is egy forradalmi dokumentum lesz.²⁵

Az ideiglenes alkotmányt viszonylag korán, már 1919 tavasszal módosítani kellett. A módosítás két lépcsőben történt. A márciusi módosítás a nemzetgyűlési képviselők létszámára vonatkozott: 256 főről 270 főre emelkedett a létszámuk. A korábban alkalmazott pártarányos megosztási elvet viszont ekkor is érvényben hagyták. Az összes új mandátumot a szlovákok között osztották szét,²⁶ mert ők addig alulreprezentáltak voltak a testületben.²⁷ Az államfői jogköröket érintő nagyobb módosításra csak 1919 májusában került sor.

A Nemzeti Bizottságban eredetileg alig volt szlovák. Aktív szerepet csak a már említett Vavro Šrobár játszott, aki éppen az államfordulat napján érkezett meg Prágába, ahol nagyon örültek neki, hiszen a személye révén legalább részben csehszlovák jelleget lehetett kölcsönözni az egész akciónak. Az akkor már szintén elszakadáspárti szlovák politikai elit nagy része egyébként csak 1918. október 30-án a Turócszentmártoni Deklarációban mondta ki a szlovákság önrendelkezési igényét, és ezáltal zárkózott fel a csehszlovák ügryhöz.

A szlovákok a Nemzeti Bizottságban, majd a Forradalmi Nemzetgyűlésben nem az ideológiai alapú frakciókban ültek, hanem együttesen a Szlovák Klubban tömörültek. Először 40 tagja volt, de már 1919 márciusában 56 főre emelkedett a létszáma. A szlovák nemzetgyűlési tagokat sem választották, hanem kinevezték, illetve kooptálták. A jelölteket az akkor már egészségügyi miniszter Šrobár választotta ki, aki nemsokára még egy tárcát kapott – Szlovákiáért felelős teljhatalmú miniszter lett. Első lépésben úgy döntött, hogy

²⁴ PEROUTKA: *i.m.*, 158. p.

²⁵ *Uo.*, 158–159. p.

²⁶ A Forradalmi Nemzetgyűlés szlovák képviselői nem a politikai-ideológiai frakciókban tömörültek, hanem a nemzeti alapon létrehozott Szlovák Klubban, amely ennek megfelelően meglehetősen heterogén volt. Az államfői jogkörökkel kapcsolatos vitában a Szlovák Klubnak például egységes álláspontja volt. Egyetértettek azzal, hogy államfő joga legyen kinevezni a minisztereket, de nem korlátozások nélkül. Azt akarták elérni, hogy a nemzetgyűlésnek is joga legyen elutasítani az elnök által kandidált személyeket. Ebben a konstrukcióban az államfő javasolta volna nemzetgyűlésnek a kormányt, a képviselők viszont abszolút többséggel jogosultak lettek volna visszautasítani az egyes miniszterek személyét. Ezt az eljárást addig kellett volna folytatni, amíg összhangba nem kerültek volna az államfő és a nemzetgyűlés elképzelései. L.: Těsнопisecké zápisý ústavního výboru RNS, In: BROKLOVÁ, Eva: *Prezident Republiky československé. Instituce a osobnost T. G. Masaryka*, Masarykův ústav AV ČR, Praha, 2001, 45–46. p.

²⁷ Zákon č. 138/1919 Sb. z. a n. ze dne 11 března 1919, kterým se mění § 1 zákona ze dne 11. listopadu 1918, čís. 37 Sb. z. a n., o prozatímní ústavě, In: GRONSKÝ: *i.m.*, 64. p.

a Szlovák Nemzeti Tanács 15 tagját beemeli az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, akiket kiegészített a helyi nemzeti tanácsok, bizottságok és nemzetőrségek további 5 tagjával. Jellemző módon a Szlovák Képviselői Klub tagjai lettek azon szlovák ügyosztály tagjai is, akik addig is a Nemzeti Bizottságban képviselték a szlovák érdekeket. Összesen 6 főről volt szó. A probléma az volt, hogy közülük csak egy volt szlovák.²⁸ Így tehát elvben szlovákokat képviselt a testületben Alice Masaryková, az államalapító elnök lánya is, valamint jobb híján Edvard Beneš külügyminiszter, aki akkor még nem tartozott egyetlenegy cseh párthoz sem. További 12 képviselőt a Szlovák Nemzeti Tanács képviselőtételének erősítéseként emelték be a Szlovák Klubba. Itt foglalt helyet az a két cseh származású irodalomkritikus, illetve irodalomtörténész is,²⁹ akik már évek óta szlovákok között éltek és valóban jól ismerték a szlovák kultúrát.³⁰

A nagyobb nemzetiségek és az alkotmányozás

Ez a konstrukció azt is jelentette, hogy a végleges csehszlovák alkotmány előkészítésében és elfogadásában³¹ egyáltalán nem vettek részt a nemzetiségek. Ez vonatkozik a két legnagyobb nemzeti kisebbségi közösségre, a németekre és magyarokra is. Igaz, ez nemcsak a csehszlovák politikán múlott, hanem a német és a magyar közösség döntő részének a csehszlovák államisággal szemben tanúsított ellenséges magatartásán is.

E két közösséget ugyanis váratlanul érték az 1918 végi események, és nem nagyon tudták magukat elképzelni egy új, korábban soha nem létezett államalakulat határain belül. A magyarok ragaszkodtak a korábbi magyar államisághoz, a cseh- és morvaországi, illetve sziléziai németek pedig a Német-Ausztria részévé akartak válni, amely a nagy Németországhoz való csatlakozásra (*Anschluss*) készült. A német közösség vezetőinek a magatartása csak 1919 végén változott meg, amikor megszületett az Ausztriával kötött békeszerződés, és kiderült, hogy hosszú távon is a Csehszlovák Köztársaságon belüli létre kell berendezkedniük. Először a német szociáldemokraták léptek, majd őket követték a német polgári politikusok is. Akkor azonban már késő volt, mert a prágai vezetés nemzetközileg igazoltnak és pozíciójában megerősödve érezte magát, illetve nem nagyon akart az utolsó pillanatban

²⁸ Anton Štefánekről van szó, aki kapcsolódott a *Hlas* folyóirathoz közelálló liberális és szociális reformer szlovák értelmiséghez. Egyébként ő volt a szociológia tudomány egyik legelső szlovák művelője.

²⁹ František Votruba és Jaroslav Vlček.

³⁰ KRAJČOVIČOVÁ, Natália: *Úloha a význam Klubu slovenských poslancov v parlamentnom systéme ČSR v rokoch 1918–1920*, Historický ústav SAV, Bratislava, 2012, 34. p.

³¹ Erre 1920. február 29-én került sor.

az alkotmányozás folyamatába beleszólást engedni a nem szláv kisebbségek képviselőinek. Az ugyanis valószínűleg alapjaiban megváltoztatta volna az addig kialakított konstrukciót, hiszen a több mint hárommilliós német közösség parlamentben megjelent véleményét csak nehezen lehetett volna figyelmen kívül hagyni. Ez a számító és pragmatikus hozzáállás, amely nem ügyelt a legitimitási problémákra, azonban hosszú évekre meghatározta a nagy kisebbségi közösségek viszonyulását az új polgári demokratikus alkotmányhoz és annak nyomán született törvényekhez. A Forradalmi Nemzetgyűlés ugyanis nemcsak az új alkotmányt fogadta el, hanem egy sor kulcsfontosságú törvényt is.

1. táblázat

A Csehszlovák Köztársaság nemzetiségi összetétele az 1921. évi népszámlálás adatai tükrében

Nemzetiség	Csehország	Morvaország	Szilézia	Szlovákia	Kárpátalja	Összesen
cseh-szlovákok	4 382 788	2 048 426	296 194	2 013 792	19 737	8 760 937
németek	2 173 239	547 604	252 365	139 900	10 460	3 123 568
magyarok	5476	534	94	637 183	102 144	745 431
oroszok ³²	2007	976	338	85 644	372 884	461 849
lengyelek	937	2080	69 967	2 536	297	75 817
zsidók	11 251	15 335	3681	70 529	80 059	180 855
délszlávok	347	1197	33	413	118	2108
románok	87	45	2	230	13 610	13 974
egyebek	657	239	64	8330	499	9789
összesen	6 576 789	2 616 436	622 738	2 958 557	599 808	13 374 328

Forrás: *Statistická příručka Republiky československé*, Praha, 1925, 294. p.

Az új állam első két alkotmányos jellegű dokumentuma – azaz a recepciós törvény és az első ideiglenes alkotmány – nem foglalkozott kifejezetten a nemzeti kisebbségek jogaival. Bár mindkét jogszabály még az Ausztriával megkötendő békeszerződés aláírása előtt született, de már akkor is számítani lehetett arra, hogy ez a szerződés komoly figyelmet fog szentelni a nemzetiségi törvénynek. Addig azonban a recepciós törvény értelmében elvben a régi osztrák és magyar nemzetiségi szabályozás maradt hatályban. Igaz ez a szabályozás a jelentősen megváltozott államjogi és hatalmi körülmények között érvényesült (volna). Gyökeresen átalakult ugyanis a többség és a kisebbség viszonya. Az eddigi kisebbségek többségbe kerültek, a többségiekből pedig kisebbségek lettek.

³² Ezen fogalom alatt ruszinokat és ukránokat is kell érteni.

Az új állam korai közigazgatási viszonyai

A nemzetiségi szabályok bemutatása előtt röviden fel kell vázolni a közigazgatási-területi fejleményeket. A vizsgált időszakban a cseh országrészekben fennmaradt a tartományi beosztás (Csehország, Morvaország és Szilézia tartományokkal). Az autonómiát és az önkormányzatiságot megtestesítő tartományi gyűlések viszont már nem működtek. Továbbá a korábbi Osztrák Szilézia egy része az új lengyel államhoz került (Těšín/Teschen és vidéke). A forradalmi napokban ezekben az országrészekben a prágai Nemzeti Bizottság emberei vették át az irányítást, akik a béke megőrzése érdekében legtöbb helyen a fennhatóságuk alá került régi osztrák közigazgatási szervekre támaszkodtak. Ezeknél ugyanis sok cseh származású hivatalnok is dolgozott. Ezen megoldás hátránya csak az volt, hogy az első világháború utáni hónapokban roppant alacsony volt a korábbi osztrák bürokratikus szervek tekintélye és presztízse. Ezen az új csehszlovák belügyminisztérium³³ különböző kozmetikai és terminológiai változtatásokkal próbált segíteni – például az új elnevezésekkel akarták az újszerűség látszatát kelteni.

A német politikusok által 1918 végén létrehozott négy német többségű „szeparatista” tartomány viszont, amelyek közül az északi fekvésű *Deutschböhmen* és *Sudetenland* volt a legjelentősebb, minden erőfeszítés ellenére nem bizonyult tartós megoldásnak.³⁴ A német többségű peremterületek élelmiszer-ellátása ugyanis függött a beljebb eső és egyben termékenyebb cseh mezőgazdasági vidékektől. Az onnan érkezett javakat akkor nem tudta volna pótolni sem az összeomlott második Német Birodalom, sem a formálódó Német-Ausztria. Ezen kívül a német politikusok annyira sem voltak felkészülve a bekövetkezett eseményekre, mint a cseh ellenfeleik. A német vidékeken szociálisan szintén robbanásveszélyes volt a helyzet, amitől a német polgári erők nagyon tartottak, annál is inkább, mert nem álltak rendelkezésükre karhatalmi erők. Továbbá a német lakosság körében is alacsony volt a harci kedv. Emiatt a viszonylag csekély létszámú cseh katonai egységek, amelyek részben a cseh sportegyleti tagokból, illetve a fokozatosan visszatérő függetlenségi légiósokból verbuválódtak, az 1918 és 1919 fordulóján el tudták foglalni a németek által lakott területek döntő részét. A helyzeten nem változtatott az sem, hogy 1918 novemberében megszületett egy olyan törvény, amely pontosan felsorolta, mely vidékek tartoznak a Német-Ausztriához.³⁵

³³ Ez a tárca a befolyásos köztársasági agrárius párthoz került, amelynek tapasztalt elnöke, Antonín Švehla volt a belügyminiszter.

³⁴ Következő két német etnikai alapú provincia a német tartományi főnök vezetésével az Ausztriához közeli Dél-Csehországban és Dél-Morvaországban jött létre. L.: SEIBT, Ferdinand: *Německo a Češi*, Academia, Praha, 1996, 238. p.

³⁵ Gesetz vom 22. November über Umfang, Grenzen und Beziehungen des Staatsgebietes von Deutsch-Österreich. Nr. 40. L.: PETRAŠ, René: *Menšiny v meziválečném Československu*, Univerzita Karlova – Nakl. Karolinum, Praha, 2009, 167. p.

A helyi németek a választott képviselőiket nem Prágába, hanem Bécsbe akarták küldeni. Ezen provinciák tartományi főnökei és kormányai 1919 elején kénytelenek voltak Ausztriába emigrálni, ahol egy darabig még működtek, egészen addig, amíg az Ausztriával kötött békeszerződés el nem temette az egyesülési álmaikat.

Szlovákiában még ennél is bonyolultabb volt a helyzet. Az 1918. október 30-án a szlovák önrendelkezésről határozó Szlovák Nemzeti Tanács nem volt több egy politikai tanácskozásnál, amelynek semmilyen karhatalmi vagy igazgatási apparátusa nem volt. A prágai Nemzeti Bizottsághoz hasonlóan ez a szerv is a korábbi magyarországi jog és az államapparátus ideiglenes recepciója alapján állt. Az utóbbi esetben természetesen csak akkor, ha az elismerte volna a Nemzeti Tanács felsőbbbbségét. Megyei szinten erre csak a Liptóban került sor, illetve néhány kisebb városban (Rózsahegy és Nagybiccsén).³⁶

Októberben és novemberben több szlovák többségű városban és falun megalakult a helyi szlovák nemzeti tanács vagy bizottság, amelyek közül többen megpróbálták megszervezni a saját karhatalmi nemzeti gárdájukat, illetve nemzetőrségüket. Azok azonban alapvetően a helyi szociális feszültségek csillapítására és az atrocitások kivédésére törekedtek. A komolyabb elszakadási küzdelemre nem volt esélyük, azért az államfordulatban érdekelt szlovák politikusok inkább az olaszországi, majd franciaországi légiósok érkezését várták. Sok településen a szlovák nemzeti szervekkel párhuzamosan létrejöttek a magyar nemzeti tanácsok is. A régi rendvédelmi erők és az államapparátus döntő része továbbra is Budapesthez volt lojális.

Szlovákiában tehát először a Szlovák Nemzeti Tanács megpróbálta átvenni a hatalmat, de nem járt nagy sikerrel. Nemsokára Prága is lépett, és létrehozott egy külön minisztériumot, amely Szlovákia ügyeivel foglalkozott. A vezetésével az októberi napokban oly aktív Vavro Šrobár orvost bízták meg, aki 1918 végén kezdte meg erélyes működését. Jellemző, hogy a csehszlovák államiság platformján álló szlovák politikusok jelentős része akkor – az erőviszonyokra való tekintettel – inkább az ideiglenes katonai diktatúrában vagy legalább a katonai igazgatás bevezetésében gondolkodott.³⁷

A minisztérium 1918 végén még Zsolnán működött, majd 1919 elején végleg az akkor meglehetősen ellenséges hangulatú Pozsonyba költözött. Šrobár lett az a személy, aki az új szlovákiai – már (cseh)szlovák jellegű – közigazgatást elkezdte kiépíteni. Ebben a folyamatban alapvetően az 1918 előtt is szlovákként ismert (azaz nemzethűnek tartott) ügyvédekre támaszkodott. Részben ebből a körből, részben pedig az éppen hazatérő műveltebb csehszlovák

³⁶ SCHELLE, Karel: *Vývoj veřejné správy v letech 1848–1948*, Eurolex Bohemia, Praha, 2002, 98. p.

³⁷ *Uo.*, 207. p.

légiósokból kerültek ki az új ispánok,³⁸ akiknek a működési területe 1920-ig, az új megyei beosztás bevezetéséig, még a régi magyarországi megyehatárokhoz kötődött.³⁹ Összesen 16 ilyen területi egység létezett akkor Szlovákiában. Az ispánok a korábbi magyar főispánok, alispánok és kormány megbízottak hatásköreit összpontosították a kezükben. Alattuk a szolgabírók működtek, akiket eredetileg rövid ideig a járási népbiztosoknak neveztek ki. Az őket irányító minisztériumot egyébként elejétől kezdve csak ideiglenes szervként hozták létre. 14 referatúrája révén majdnem az összes központi minisztérium feladat- és hatáskörét gyakorolta. Az előbb említett referatúrák 1920-tól kezdve a tárcás minisztériumok szlovák részlegeivé kezdtek válni – összesen 6 ilyen részleg létezett. Ezek csak 1928-ban szűntek meg, amikor Szlovákiában is sor került a tartományi berendezkedés bevezetésére. Maga a minisztérium 1918 és 1927 között létezett. Ez idő alatt összesen 4 miniszter váltotta egymást az élén.⁴⁰

A Szlovákiáért felelős minisztérium jogállását szabályozó 1918. évi 64. számú törvény kulcsfontosságú lett a szlovákiai nyelvhasználat szempontjából is. Pontosabban kulcsfontosságú lett volna, ha Szlovákiában 1919-ben rendezett viszonyok uralkodtak volna és nem az a káosz, amely az év első felében jellemző volt az egész országrészre. Akkor került ugyanis sor a magyar Vörös Hadsereg északi hadjáratára, júniusban Eperjesen kikiáltották a három hétig létező Szlovák Tanácsköztársaságot, illetve jogilag még mindig bizonytalanok voltak a déli határok.

A szlovákiai ispánokat a Szlovákiáért felelős teljhatalmú miniszter saját belátása szerint nevezte ki, de az államigazgatás többi dolgozóját már együtt kellett kiválasztani a központi (azaz prágai) minisztériumokkal egyetértésben.⁴¹ Szlovákiában 1919-ben nagyon kevés olyan képzett és gyakorlott helyi tisztviselő volt, aki tudott és akart volna dolgozni az új állam közigazgatásában. Az is igaz azonban, hogy ezen állam sem törekedett különösebben arra, hogy átvegye a megbízhatatlannak tartott régi magyarországi hivatalnokokat. A csehszlovák minisztertanács által 1919. február 28-án elfogadott szabályok szerint következőképpen próbáltak eljárni a volt magyarországi hivatalnokokkal szemben: 1. Az új állam szolgálatába nem kellett átvenni azokat, akik azt eleve elutasították. 2. Azokat sem kellett átvenni, akik erre

³⁸ Egy ideig például ispánként működött két korábbi realista író, Janko Jesenský és Jozef Gregor Tajovský is. Mindketten oroszországi hadifogoly és légiós múlttal is rendelkeztek.

³⁹ Azokat délen nyilván több helyen módosította a kialakulóban lévő csehszlovák–magyar határvonal.

⁴⁰ SCHELLE: *i.m.*, 208–209. p.

⁴¹ KRAJČOVIČOVÁ, Natália: K otázke personálneho obsadzovania orgánov štátnej a verejnej správy na Slovensku v prvých rokoch po vzniku ČSR, *Historický časopis*, 44, 1996/4. szám, 612–631. p., 612. p.

mutattak némi hajlandóságot, de részt vettek a februári általános sztrájkban vagy nem voltak megbízhatók. Velük szemben viszont óvatosabban kellett eljárni – azaz először szabadságra kellett küldeni őket, aztán nyugdíjaztatni. 3. A politikailag megbízható hivatalnokokat át lehetett ugyan venni, de egy éven belül meg kellett tanulniuk szlovákul. Kivételesen egy évvel lehetett meghosszabbítani ezt a határidőt.⁴²

Ezen politika miatt, illetve a helyi szlovák nyelvű közigazgatási káderhiány miatt 1919-ben beindult a cseh hivatalnokok és közalkalmazottak beáramlása szlovák területekre. Ez ugyan később komoly feszültségeket okozott a cseh–szlovák viszonyban, de az 1920-as évek elején fontos szerepet játszott a (cseh)szlovák hivatalos nyelv elterjesztésében. A cseh tisztviselők a nagyobb drágaság miatt Szlovákiában eleinte komoly *megszállási* bérkiegészítésben részesültek, amely majdnem a béralap 40%-át tette ki. Másfelől viszont a minisztertanács elnöksége Szlovákiában is komoly feltételeket támasztott az állami közszolgálatba jelentkezőkkel szemben. Érettségit, illetve jogtudományi tanulmányok abszolválását várták el tőlük, valamint annak igazolását, hogy valamely monarchiabeli egyetemen legalább három elméleti vizsgát letettek. A jelentkezők legfeljebb 42 évesek lehettek és a kérelmüket a belügyminisztériumban kellett benyújtaniuk. Különböző könnyítéseket kaptak viszont a volt légiónosok, akik az első világháború idején az antant oldalán harcoltak az Osztrák–Magyar Monarchiával szemben. Ezekről egy nemzetgyűlési törvény rendelkezett (1919. évi 282. törvény). Miután sokuknak nem volt megfelelő minimális végzettsége, különböző képzéseket szerveztek számukra. Így is többségük inkább alacsonyabb posztokat töltött be.⁴³ Ettől függetlenül ez a csoport is objektív módon erősítette a csehszlovák szellemiség és a szlovák hivatali nyelv meggyökeresedését a közigazgatásban és általában a közszolgálatban.

A hivatalos nyelv kérdése

A fentiek tükrében nem meglepő, hogy a hivatali nyelvhasználat kérdése eltérően alakult a cseh tartományokban és Szlovákiában. Csehországban, Morvaországban és Sziléziában elvben a recepciós törvény révén a korábbi osztrák nyelvhasználati szabályok maradtak érvényben,⁴⁴ de a teljesen megváltozott

⁴² Uo., 613–614. p.

⁴³ KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Českí zamestnanci v štátnych službách na Slovensku v prvých rokoch po vzniku Československa, In: *Československo 1918–1938: osudy demokracie ve střední Evropě*, Sborník z mezinárodní vědecké konference, Díl 1 / Historický ústav AV ČR, Praha, 1999, 180–181. p.

⁴⁴ Ausztriában az 1867. évi 142. számú alaptörvény 19. cikke rendezte a nyelvhasználat kérdését. A jogszabály elviekben a nyelvi egyenjogúság platformján állt, de sok volt

politikai és hatalmi körülmények között. Mindenképpen figyelembe kellett ugyanis venni egy olyan új állam létrejöttét, amely nemzetállamként definiálta magát. Ez nemcsak gyakorlati, hanem sokak számára elméleti kérdés is volt. Éppen a kisebbségek nyelvi jogai kapcsán kirobbant viták mutatják ezt legjobban.

A recepció törvény értelmében a cseh országrészekben a nyelvhasználat kérdésére tehát továbbra is az 1867. évi decemberi alkotmányt alkotó ausztriai alaptörvények voltak az irányadók. Az 1867. évi 142. törvény 19. cikke az egyes ausztriai nemzetek, illetve nemzetiségek egyenjogúságát mondta ki. Ez egyaránt vonatkozott iskolákra, bíróságokra és hivatalokra. Ezt az egyszerű megfogalmazást azonban különböző nemzeti mozgalmak eltérően értelmezték, ami néha súlyos – egészen a tettelegességig fajuló – konfliktusokhoz vezetett. Főleg „a tartományban megszokott nyelv” kifejezés okozott dilemmákat. A német nemzetiek értelmezése szerint a német nyelv a cseh tartományok egész területén volt tekinthető megszokottnak és elterjedtnek, miközben a cseh nyelvet csupán a cseh többséggel rendelkező területeken akarták ugyanilyen státusban elismerni. A német többségű járásokban viszont nem akarták elfogadni a cseh nyelvet is. Problémát okozott a belső és külső hivatali nyelv megkülönböztetése is. A belső ügyintézési és kapcsolattartási nyelvként ugyanis 1918 előtt főleg a német funkcionált. Az önkormányzati testületek maguk dönthettek az általuk használt nyelvről, de a beadványokat a tartományban megszokott, illetve használatos minden nyelven kötelesek voltak elfogadni.⁴⁵

A csehszlovák állam megalakulása után elvileg e nagyvonalú és viszonylag jóindulatú szabályozás maradt érvényben, egészen az 1920. évi nyelvtörvény elfogadásáig. Gyorsan kellett viszont megoldani a belső hivatali nyelv kérdését. A csehszlovák minisztertanács tehát már 1918. november 22-én úgy határozott, hogy „minden autonóm hivatalnak annak nyelvén kell válaszolni a kérdésekre, az állami hivataloknak azonban csak csehül”.⁴⁶ A kisebbségi lakosság szempontjából fontosabb külső hivatali nyelv szabályainak értelmezésével az éppen megalakult csehszlovák Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság foglalkozott 1919 márciusában. A testület az 1919. március 19-én elfogadott határozatában kimondta, hogy a Csehszlovákia nemzetállami jellegéből logikusan következik, hogy a cseh(szlovák) lesz azon nyelv, amelyben az állam

körülötte a vita és konfliktus. A német nyelv mint az általános belső hivatali nyelv a mindennapi gyakorlatban előnyöket élvezett a cseh nyelvvel szemben. A részletes végrehajtási normák hiánya is problémát okozott ebben az érzékeny kérdésben. Továbbá eltérő volt a helyzet az államigazgatás és az önkormányzat területén. Vö. PETRÁŠ: *i.m.*, 306–307. p.

⁴⁵ *Uo.*, 306. p.

⁴⁶ *Uo.*, 308 p. A szerző itt PMR č. pres. 1519 27.11 1918 pro ministerstvo vnitra – NA (SÚA) – stará registratura, kart. 502, složka 8. levéltári dokumentumra hivatkozik.

és szervei meg fognak akaratilag nyilvánulni és érvényesíteni a jogot. A nemzetállami jellegét főleg az új állam legelső törvényéből, az 1918. évi 11. számú törvényből vezették le. A más népcsoportok (a határozat csehül a „nemzeti törzsek” kifejezést használta) tagjai pedig az új államtól nem kérhetnek többet, csak azt, hogy élhessenek a saját nemzeti életet és használhassanak saját nemzeti nyelvet, mégpedig addig, ameddig ezeket az otthonul szolgáló állam anélkül tudja nyújtani nekik, hogy elveszítene saját nemzeti jellegét. A határozat aztán az 1867. évi osztrák szabályokra hivatkozva megállapította, hogy a nemzeti kisebbségi státust élvező népcsoportok tagjai azokban a bírósági eljárásokban, ahol szóba jöhetnek nemzeti kisebbségként, minden hivatalnál és szervnél saját nyelven érvényesíthetik jogaikat.⁴⁷

A probléma csak az volt, hogy a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság plénuma nagyon leszűkítően értelmezte a kisebbségi státus megadását. Azaz a kisebbségi nyelvi jogokat csak azokban a bírósági eljárásokban volt hajlandó elismerni, ahol az érintett népcsoport legalább az összlakosság felét tette ki, máshol nem. Ez jóval szigorúbb volt a korábbi osztrák és a későbbi (az 1920 utáni) csehszlovák szabályozásnál. Sőt az a személy, aki élni akart ezekkel a jogokkal, a határozat értelmében előbb köteles volt igazolni, hogy rendelkezik csehszlovák állampolgársággal.⁴⁸

Az 50%-os limit még a türelmesebb beállítottságú agrárpártiak vezette csehszlovák belügyminisztériumban is meglepetést okozott. Annak hivatalnokai ugyanis eredetileg a 20 vagy 25%-os küszöbben gondolkodtak. Szerencsére a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság határozata csak az államigazgatási szervekre vonatkozott, az önkormányzatiakra nem. Azok aztán egy darabig még a régi módon intézkedtek és intézték az ügyfelek ügyeit. A postaügyi minisztérium is más utat választott – a postai pecséteket akkor tette többnyelvűvé, amennyiben az adott területi egységben a lakosság legalább 20%-a valamely nemzetiségi közösséghez tartozott.⁴⁹

Az előbb idézett határozat elfogadása előtti szakmai viták is érdekesek voltak. Az ügy előterjesztője Říha bíró volt. A korreferátumot pedig Emil Hácha készítette el, aki korábban bécsi közigazgatási bíró volt, majd hosszú időn keresztül a csehszlovák Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság elnöke. A pályafutása végén pedig a németekkel kollaboráló protektorátusi államfő volt. Mindketten teljesen más alapokról közelítették meg az ügyet. Říha a cseh történeti államjog platformjáról indult, és érvelésében egészen a 15. századig jutott vissza. Véleménye szerint ugyanis az éppen megszületett csehszlovák állam tulajdonképpen az 1618–1620 közötti Habsburg-ellenes cseh és mor-

⁴⁷ A határozat szövege megtalálható HARNA, Josef – ŠEBEK, Jan (ed.): *Státní politika vůči německé menšině v letech 1918–1920*, Edice pramenů HÚ AV ČR, Praha, 2002.

⁴⁸ PETRÁŠ: *i.m.*, 308–309. p.

⁴⁹ *Uo.*, 309–310. p.

va protestáns felkelés előtti önálló cseh államiság folytatása. Ezt a felkelést ugyan a Habsburgok leverték, majd 1627-ben, illetve 1628-ban az uralkodói hatalmat megerősítő megújított tartományi rendtartásokat fogadtak el, ezek azonban oktrojáltak voltak, azaz nem tükrözték a cseh nemzet igazi akaratát. A cseheknek nem is volt lehetőségük erről véleményt nyilvánítani. Emiatt ezek a rendtartások érvénytelenek, ahogyan érvénytelen a bennük foglalt nyelvi rendelkezések is, amelyek a cseh tartományokban a német nyelvet egyenrangúvá tették az addig is hivatalos cseh nyelvvel. Ezt a gondolatot továbbfejlesztve Říha elutasította az 1867. évi decemberi alkotmány nyelvi rendelkezéseit is. Emiatt az új államnak a hivatali nyelvkérdés rendezése során egészen a 15–16. századig kell visszanyúlnia. Akkor pedig a cseh nyelv volt az ország kizárólagos hivatalos és ítélezési nyelve.⁵⁰

Emil Hácha hasonlóan nacionalista volt, de modernebb érvelést próbált alkalmazni. II. Ferdinánd az oktrojált megújított tartományi rendtartásokkal szerinte is államcsínyt hajtott végre, de az számára nem volt lényeges. Hácha ugyanis azt vallotta, hogy egy állam létrejötte mindig tényjellegű, sokszor erőszakos cselekmények révén jön létre, és csak utána teremti meg a létezésének jogalapjait. A csehszlovák állam ugyan nem erőszakkal jött létre, de egy újszerű jog, a nemzetek önrendelkezési joga révén született meg. Emiatt nemzetállamként kell felfogni, ahol éppen a hivatalos nyelv kérdése a nemzeti jellegnek egyik legfontosabb megnyilvánulása. Az önrendelkezési joggal élő, államalkotó nemzet ugyan lehetővé teheti a területén élő nemzeti kisebbségek számára, hogy bizonyos vonatkozásokban ők is használjanak saját nyelvet, de az nem veszélyeztetheti a csehszlovák állam nemzeti jellegét. Azaz a nemzetiségeknek nem lehet annyi joga, ami őket nyelvileg teljesen egyenjogúvá tenné. Sőt Hácha a nemzetiségi jogok garantálásának vonatkozásában az államok közötti reciprocitást is megengedhetőnek tartotta. Ez azonban már nem találkozott a bírói testület többségi véleményével.⁵¹ Egyéb vonatkozásokban viszont éppen Hácha nézetei voltak meghatározóak a végül elfogadott határozat szempontjából.

Az ügyben eljáró és végül döntő közigazgatási bírák tehát abból indultak ki, hogy Csehszlovákia nem lesz a korábbi Ausztriához hasonló soknemzetiségi állam, annak minden problémájával együtt, hanem csehszlovák nemzetállamként fog működni. Ez nem volt teljesen összhangban az államalapító Tomáš G. Masaryk államfő korábbi nézeteivel, és az 1920. évi alkotmányozásban döntő szerepet játszó két nagy pártnak – azaz a köztársasági agrárpártiaknak és a csehszlovák szociáldemokratáknak – a nemzeti-

⁵⁰ A dokumentumot L.: HARNA-ŠEBEK (ed.): *i.m.* Az értelmezése: PAVLIČEK, Václav: *Živly rakouských ústavných tradic na československou ústavnost*, In: *O české státnosti. Úvahy a polemiky*. 3. díl. *Demokratický a laický stát*, UK v Praze – Nakl. Karolinum, Praha, 2009, 58–59. p.

⁵¹ *Uo.*, 60., 56. és 59. p.

ségekkel kapcsolatosan megértőbb magatartásával. Az előbb idézett két bírónézetrendszere inkább a cseh nagypolgári és nacionalista nemzeti demokráciák véleményéhez állt közel.

Miután az alkotmányozásban a két előbb említett centrista párt játszott meghatározó szerepet, és a kezdeti félreérthető kijelentések után a németeket megbékíteni próbáló államfő is igyekezett közbelépni, végül az 1920. február 29-én elfogadott, 1920. évi 122. számú nyelvtörvény nemzetiségi szempontból jóval humánusabb lett az eredeti (azaz 1919. évi) jogi állapotokhoz képest. Az 1920. március elején hatályba lépett törvény szerint ugyanis a nemzetiségi nyelvet azokban a bírósági járásokban lehetett használni az ügyfelekkel való kapcsolattartásban, ahol az adott nemzetiséghez tartozó lakosság részaránya elérte legalább az összlakosság 20%-át.⁵²

Szlovákiában másként alakult a helyzet, ami nemcsak a tényleges – a csehországinál jóval zavarosabb – állapotokkal függött össze, hanem a nyelvhasználat korábbi magyar szabályozásával is. A hivatalos szlovák nyelv bevezetése során ugyanis nem nagyon lehetett támaszkodni a korábbi magyarországi törvények újraértelmezésére. A téma szempontjából kulcsfontosságú volt az 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúságról, amely már az 1. cikkelyben a magyart jelölte meg államnyelvként. Igaz, későbbi paragrafusok kitértek a nemzetiségek nyelvi jogaira is, de az nem változtatott a magyar nyelv primátusán. Részben emiatt a Szlovákiában foganatosítandó rendkívüli átmeneti rendelkezések bevezetéséről szóló 1918. évi 64. számú törvény már a 3. cikkelyben kimondta, hogy Szlovákiában szlovákul kell intézni a hivatali ügyeket. A többi nyelvről pedig egy későbbi törvénynek kellett volna rendelkeznie, amely azonban 1920 februárjáig, a végleges nyelvhasználati törvény elfogadásáig nem született meg.

Más kérdés, hogy az 1918. évi 64. törvény nyelvi rendelkezései minden jel szerint nem nagyon érvényesültek a gyakorlatban.⁵³ Ebben nem annyira a politikai akarat hiánya, hanem inkább a nagyon kusza és zavaros közállapotok játszottak meghatározó szerepet.⁵⁴ Továbbá a szlovákul jól tudó hivatalnokok hiánya és a szlovák jogi terminológia kialakulatlansága is problémát jelenthetett. 1919-ben tehát legtöbb hivatal úgy működött, ahogyan tudott. Nyilván a későbbi unifikáció sokat segített ezen, de az már egy másik téma.

1919-ben Csehszlovákiában tehát legalább két féle nyelvhasználati szabályozás volt hatályban, de gyakorlatban mindkettőt sok komoly bizonytalanság kísérte. Az viszont nem annyira a recepció vagy más jogi normák tökéletlenségének volt köszönhető, hanem az akkori állapotoknak, illetve a

⁵² PETRÁS: *i.m.*, 310–314. p.

⁵³ HAUSMANN, Jan: Jazykový zákon a praxe soudů na Slovensku, *Právní obzor*, 3. évf., 1920/1., 102. p.

⁵⁴ PETRÁS: *i.m.*, 309. p., 1034. jegyzet.

csehszlovák államépítés és az azt megalapozó alkotmányozás elhúzódó jellegének. A hivatalos nyelv kérdése és a nemzetiségek nyelvhasználata mégis azon kardinális kérdések közé tartozott, amelyek területén viszonylag korán bekövetkezett a jogegységesítés (unifikáció). Ez valószínűleg a kérdés politikai érzékenységevel, az államot kötelező nemzetközi szerződésekkel és nem utolsósorban a nyelvi problematika szimbolikus jellegével is összefüggött.